

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

๑. ความเบื้องต้น

นครชัยศรี ความจริงเป็นเมืองที่มีอายุเก่าแก่ ปรากฏตามพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดให้ตั้งเมืองนครชัยศรีขึ้น พร้อมกับเมืองนนทบุรี เมืองสาครบุรี (สมุทรสาคร) เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๐๙๑ หลังจากสงครามที่สูญเสียพระนางศรีสุริโยทัยแล้ว วัตถุประสงค์ในการตั้งเมืองขึ้น ก็เพื่อเป็นที่เรียกระดมพล เกณฑ์กำลังทัพในเวลาเกิดศึกสงครามกับพม่านั่นเอง ตัวเมืองเดิมของนครชัยศรีไม่สมัยกรุงศรีอยุธยาแน่ ตั้งอยู่ที่ปากคลองบางแก้ว ห่างจากตลาดนครชัยศรีเพียงประมาณ ๒ กิโลเมตร การตั้งชื่อเมืองว่า นครชัยศรีนั้นกล่าวกันว่า นำมาจากพระนามของ พระเจ้าศรีชัย ซึ่งเป็นต้นวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ที่ทรงอพยพหนีเข้าสืกลงมาทางใต้ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้าศรีชัยได้ลงมาตั้งเมืองอยู่ ณ เมืองนครปฐม อันเป็นเมืองร้างในสมัยนั้น ฉะนั้น ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงตั้งเมืองขึ้น และอยู่ใกล้เคียงกับเมืองเดิมของพระเจ้าศรีชัย จึงทรงขนานนามเมืองว่า นครชัยศรี

เมืองนครชัยศรีเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยสังกัดอยู่ในกรมมหาดไทย อันปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์เป็นแม่กอง ออกไปบูรณะพระปฐมเจดีย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๖ ซึ่งครั้งนั้นยังอยู่ในป่าดง แต่ทว่าพอถึงปี พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ถึงแก่พิราลัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) เป็นแม่กองบูรณะพระปฐมเจดีย์สืบต่อมาเหตุการณ์ในการบูรณะพระปฐมเจดีย์นี้เอง ทำให้โฉมหน้าของเมืองนครชัยศรีเปลี่ยนไป กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนเมืองนครชัยศรีจากกรมมหาดไทย ไปสังกัดกรมท่า แต่ครั้นมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงจัดการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลนครชัยศรีขึ้น นครชัยศรีจึงกลับมาขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อแรกตั้งมณฑลนครชัยศรีนั้น ปรากฏว่า พระยามหาเทพ (บุตร บุญยรัตนพันธุ์) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครชัยศรีเป็นคนแรก โดยคงทิวาการมณฑลอยู่ระหว่างวัดกลางบางแก้วกับวัดประชานาถ ซึ่งก็คือบริเวณตัวเมืองเดิมของนครชัยศรี แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นเอง ในปีตั้งตั้งมณฑลนครชัยศรีนั้น พอดีตำแหน่งเจ้าเมืองนครชัยศรีว่างลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายหลวงเสนีพิทักษ์ (ชม สุนทราชน) ผู้ว่าราชการเมืองพิจิตรลงมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองนครชัยศรี หลวงเสนีพิทักษ์เองที่ได้ทำความเจริญให้แก่เมืองนครชัยศรีและมณฑลนครชัยศรี ไม่น้อย ต่อมาหลวงเสนีพิทักษ์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุนทรบุรวิชัยสงคราม ครั้นในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาสุนทรบุรฯ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมณฑลนครชัยศรี แทนพระยามหาเทพ ซึ่งป่วยและดำรงตำแหน่งเรื่อยมา ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ขึ้นสุดท้ายเป็นเจ้าพระยาศรีวิชัยนรินทร์

ความรุ่งโรจน์ของเมืองนครชัยศรีและมณฑลนครชัยศรีนั้น สืบเนื่องมาจากการบูรณะพระปฐมเจดีย์โดยแท้ เพราะเมื่อบูรณะพระปฐมเจดีย์ขึ้นแล้ว บริเวณโดยรอบอันเป็นอำเภพระปฐมเจดีย์ก็เจริญรุ่งเรืองมีประชาชนอยู่อาศัยมากขึ้น เจ้านายและพระมหากษัตริย์ก็ได้เสด็จเมืองนครปฐมอยู่เนือง ๆ ทำให้บริเวณพระปฐมเจดีย์เจริญอย่างรวดเร็ว ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองนครชัยศรี จากตำบลท่านา (อำเภอ นครชัยศรีปัจจุบัน) มาตั้งใหม่ที่พระปฐมเจดีย์ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในครั้งนั้น ทรงมีพระนิพนธ์กล่าวถึงการย้ายเมืองนครชัยศรีไว้ตอนหนึ่งว่า

“ท้องที่ตำบลนั้น ยังเป็นที่ร้างและเป็นป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก แม้ที่ทำการรัฐบาลในชั้นแรก ก็คงไปอาศัยอยู่ในพระระเบียงและวิหารทิศกลางพระปฐมเจดีย์ มีการที่จะต้องสร้างเมืองนครปฐมขึ้นใหม่ทั้งเมือง ก็จะต้องทำที่ป่าให้เป็นถนนหนทาง และเป็นที่สร้างสถานต่าง ๆ สำหรับรัฐบาล ทั้งสร้างที่พักข้าราชการ ตลอดจนสร้างตลาดยี่สวนสำหรับเมือง”

การย้ายเมืองจากนครชัยศรีจากตำบลท่านา ไปตั้งที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ นี้เอง ที่ทำให้เมืองนครชัยศรีเริ่มมีโรยราแต่ ถึงแม้ว่าจะย้ายเมืองจากตำบลท่านาไปตั้งที่พระปฐมเจดีย์แล้วก็ตาม ในชั้นแรกก็ยังคงเรียกว่า เมืองนครชัยศรีเหมือนเดิม ส่วนที่นครชัยศรีก็ลดฐานะลงมาเป็นเพียงอำเภอ เรียกว่า “อำเภอเมือง” ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้นที่เมืองนครชัยศรี (นครปฐมเดิมนั้น) แล้วทำ

ให้เมืองนครชัยศรีเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว มีการคัดถนนหนทางทั่วเมือง แต่เนื่องจากชื่อเมืองยังเรียกกันตามชื่อเมืองนครชัยศรีเก่า อันอาจจะทำให้เข้าใจผิดไขว้เขวได้ ดังนั้นเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมือง นครปฐม และทรงเปลี่ยนชื่อ “อำเภอเมือง” เป็น “อำเภอนครชัยศรี” ตามชื่อที่มาแต่เดิม

๒. ระยะเวลา พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๖๐

๒.๑ ภูมิประเทศและสภาพทั่วไป

บริเวณทั่วไปแถบตอนเหนือของเขตอำเภอจะเป็นป่าโปร่งเป็นส่วนใหญ่ และในส่วนของที่ติดกับสุพรรณบุรี จะมีบริเวณป่าทึบ ซึ่งส่วนมากเป็นคันไผ่ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ในบริเวณนี้ซึ่งมีการประกอบอาชีพ ยังไม่มีเลย แม้ในส่วนที่ติดกับบริเวณแม่น้ำก็ตาม จากการสอบถามจากนายพุ่ม^๑ ซึ่งเคยติดตามพ่อล่องเรือไปสุพรรณบุรีเล่าให้ฟังว่า “เมื่อถึงช่วงที่ผ่านเขตนี้อันถึงแม้จะมีดก็ไม่แวะพัก เพราะเป็นป่า น้ำกล้วอันตรายมาก และบริเวณแม่น้ำในมกคั้นมากในเขตริมฝั่ง แม่น้ำแคบกว่าทุกวันนี้มาก และมีจระเข้ชุกชุม ผมเคยเห็นมันนอนเกยฝั่งบ่อย ๆ สินค้าที่ล่องไปสุพรรณส่วนมากเป็นมะพร้าวเอาไปแลกข้าว บางทีก็นำตาลปึก แลกสุพรรณมะพร้าวน้ำตาลไม่ค่อยมี แต่ข้าวเขามีกันมาก มันเป็นป่าเรื่อยไปจนเกือบถึงเดิมบาง^๒ ที่เดียว ไร่ที่เหนือ ๆ ริมฝั่งขึ้นไปคิดว่าเป็นป่าทั้งนั้นเพราะถ้ามีคนอยู่เขาจะอยู่กันตามชาย ๆ น้ำ เมื่อผมหนุ่ม ๆ ก็ยังเห็นเป็นป่าอยู่เหมือนกัน แต่ชาย ๆ น้ำเริ่มมีคนไปอยู่ แต่สมัยนั้นอาบนํ้าต้องดำขึ้นมาไม่เช่นนั้นไอ้เข้เอาไปกิน”

จากคำเล่าของนายพุ่มพอจะสันนิษฐานได้ว่า ประชากรอาจจะยังมีน้อยจึงทำให้พื้นที่ทางตอนเหนือของแม่น้ำนครชัยศรีเป็นป่าอยู่ โดยเฉพาะแถบริมแม่น้ำ ซึ่งควรจะมีคนอยู่บ้าง แต่ยังเป็นป่าอยู่ แสดงว่าความเจริญและการขยายที่อยู่อาศัยยังไม่ถึง คนอาจจะอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ก็เป็นได้ แต่นายพุ่มเล่าให้ฟังว่า

“ที่มีคนอยู่ก็ทำนา^๓ เท่านั้นหรือไม่กี่แถบโคกแขก^๔ มีอยู่มากเหมือนกัน ส่วนมากแถบโคกแขกเขาปลูกมะพร้าวกันมาก ผมเคยไปซื้อกับพ่อบ่อย ๆ แต่มีริม ๆ แม่น้ำเท่านั้น เห็นขึ้นไปถึงเป็นนา ใกล้ทำน่ายังเป็นนาอยู่เลย”

๑. นายพุ่ม เลิศทอง ปัจจุบันอายุ ๘๖ เคยล่องเรือกับพ่อในสมัยเด็ก ใช้ชีวิตทำการล่องเรือ เมื่อโตขึ้นจนกระทั่งอายุ ๖๐ ปี ในเขตนครชัยศรี-สุพรรณบุรี ปัจจุบันอยู่กับลูกชายที่นครชัยศรี ความจำและสุขภาพยังดีมาก
๒. เดิมบาง หมายถึงอำเภอเดิมบางนางบวช ในจังหวัดสุพรรณบุรี
๓. ทำนา หมายถึงตำบลนครชัยศรีหรือตลาดนครชัยศรี ในปัจจุบัน
๔. โคกแขก ปัจจุบันเป็นตำบลในอำเภอนครชัยศรี

จากคำเล่าของนายพุ่ม และเท่าที่สอบถามจากคนอื่น ๆ ตลอดจนตรวจดูลักษณะทางตอนเหนือแม่น้ำ คือบริเวณตำบลวัดละมุดในปัจจุบันนี้ จะพอเห็นได้ว่าความเจริญในสมัยนั้นมีลักษณะเป็นกลุ่ม ๆ กระจายอยู่ตามริมแม่น้ำเป็นระยะ ๆ ทางตอนใต้บริเวณตลาดนครชัยศรีลงไปถึงเขตติดต่อสมุทรสาคร ซึ่งมีประชากรอยู่หนาแน่นเป็นหมู่ ๆ ฉะนั้นลักษณะภูมิประเทศที่อยู่เหนือริมแม่น้ำขึ้นไปมาก ๆ จึงคงสภาพเป็นป่าอยู่เป็นอันมาก ไม่ว่าในระยะช่วงตอนใดของแม่น้ำก็ตาม หมายถึงพื้นที่ชายฝั่งขึ้นไปแล้ว จะเป็นพื้นที่นาและต่อจากนั้นก็คือป่า นายเท่ง^๕ ได้ยืนยันว่าเขาวางที่แขวนเสื้อผ้าที่บ้านของเขานั้น พ่อของนายเท่งได้มาจากการล่าวางในป่าบริเวณห่างจากแม่น้ำขึ้นไปแถบตำบลโคกแบกในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีอยู่ถึง ๓ อัน จากการสังเกตดูเป็นเขากวางทั้งดงงามและเก่าแก่มาก จึงเป็นสิ่งยืนยันได้อย่างมากว่า พื้นที่ห่างจากแม่น้ำขึ้นไปมาก ๆ จะต้องเป็นป่าอย่างแน่นอน นายพุ่มได้กล่าวให้ฟังตอนหนึ่งว่า

“ทางตอนเหนือแม่น้ำนั้นจะไปสุดหมู่บ้านคนแค้งวราย^๖ เท่านั้น ส่วนห้วยพลู^๗ มีบ้านลาวอยู่ ๒-๓ หลัง ถัดจากนั้นไปถึงเดิมบางไม่มีเลย”

จากคำเล่านี้จึงพอกำหนดได้ว่าเขตที่มีคนอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีในสมัยนั้น จึงมีตั้งแต่เขตติดต่อสมุทรสาครเป็นระยะ ๆ ขึ้นไปสุดที่ตำบลห้วยพลูเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านซึ่งมีปรากฏอยู่ส่วนใหญ่นั้นเป็นหมู่บ้านที่อยู่แถบชายฝั่งแม่น้ำด้านเดียวกันทั้งสิ้น คือแถบชายฝั่งด้านที่ว่าการอำเภอนครชัยศรีในปัจจุบันนี้ เนื่องจากการสำรวจวัดทางพุทธศาสนาที่ปรากฏทุกวันนี้ จะอยู่แถบชายฝั่งเดียวกันหมดทั้งสิ้น ในฝั่งตรงข้ามไม่มีปรากฏเลยสักวัดเดียว จะเริ่มมีบ้านก็ในยุคใหม่ ๆ แต่ ๑๐-๒๐ ปีเท่านั้น และมีเพียง ๓ วัดเท่านั้นเอง

ฉะนั้นภูมิประเทศในช่วงระยะเวลาที่พอสรุปได้ว่า ส่วนใหญ่ยังเป็นป่าอยู่มาก และมีประชากรอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ใกล้เคียงแม่น้ำ ในด้านเดียวกันทั้งสิ้น แต่อยู่กันอย่างกระจัดกระจายเป็นหมู่ ๆ และมีหมู่ใหญ่ ๆ อยู่ก็คือบริเวณ “ท่ามว” เท่านั้น

๒.๒. ลักษณะประชากร การประกอบอาชีพและสภาพเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพในยุคนี้ คือการทำนาและการทำสวนมะพร้าว ซึ่งมีการทำนาตาลจากต้นมะพร้าวและต้นตาลด้วย แต่เนื่องจากจำนวนประชากรยังคงมีไม่มากนัก จึงทำให้มีการแลกเปลี่ยนโดยเอา

๕. นายเท่ง บุญน้าง ปัจจุบันอายุ ๗๘ ปี.
๖. วัชรราช ปัจจุบันเป็นตำบลและเป็นสถานีรถไฟ.
๗. ห้วยพลู ปัจจุบันเป็นตลาดซึ่งมีความเจริญพอสมควร.

มะพร้าวและน้ำตาลไปแลกข้าวจากสุพรรณบุรีเอามา ซึ่งได้ทราบจากคำบอกเล่าของนายพุ่ม ความที่
กล่าวมาแล้วในตอนภูมิประเทศ ส่วนเหตุผลในการแลกข้าวมานั้น นายพุ่มได้ชี้แจงไว้ว่า

“ที่ท่าเรามีโรงซื้อข้าวของเจ๊กอยู่ ๒ โรง ซื้อเจ๊กเส็งกับเจ้าแก่เฮียง ผมจะเอาข้าวที่แลกได้
ไปขายให้มันบ่อยๆ ที่ทางแถบตลาดขวัญก็มีอีก ๑ โรงของใครจำไม่ได้ เหนือหอมเกร็ด^๔ ก็
มีอีก ๑ โรงของเจ๊กใช้ แต่ส่วนมากจะไปขายที่เจ๊กเส็งและเจ้าแก่เฮียง เพราะได้สดงค์เร็ว”

จากคำเล่านี้ พอสันนิษฐานได้ว่า การทำนาของประชาชนในระยะนั้น คงจะเป็นอาชีพ
ที่ขึ้นหน้าขึ้นตากว่าอาชีพอื่น เพราะมีแหล่งที่ขายได้มาก สำหรับการทำสวนคงจะยังมีน้อยมาก
เพราะจะทำพอไว้แลกเปลี่ยนผัก ผลไม้กันกินภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านเท่านั้น ลักษณะ
การทำนาเท่าที่ทราบมาได้ความว่า เป็นนาค้ำกังสดาล และใช้ควายเป็นแรงงาน ส่วนคนทำนานั้นมี
พวกลาวเริ่มอพยพเข้ามาอยู่บ้าง แต่ส่วนมากเป็นพวกจีนเข้ามาทำการซื้อข้าว และล่องเอามะพร้าว
ไปแลกข้าวแถบสุพรรณ พวกจีนที่เข้ามาปักถิ่นฐานอยู่เพื่อทำนาและอยู่อาศัยเริ่มมีบ้างแล้ว แต่ยังไม่
มากนัก เกี่ยวกับเรื่องคนนายพุ่มเล่าว่า

“แถบลัมประทวน มีบ้านลาวอยู่หลายหลัง แถบหอมเกร็ด มีพวกมอญอยู่กันมากเหมือนกัน
แต่เจ๊กส่วนมากอยู่แถวๆ ท่านาและจ้งราย ที่ท่านาเจ๊กส่วนมากเป็นพวกแลกข้าว ที่โลกแขกมี
บ้านแขกอยู่แค่ ๓ บ้านเห็นจะได้ เลยเรียกกันว่าโลกแขก เพราะไอ้ตรงนั้นมันดอนกว่าเขา
เพื่อน เจ๊กเจ้าแก่โรงซื้อข้าว มันจ้างคนทำนาด้วย ที่เป็นตัวอาเภอนั้นเดิมเป็นนาของเจ๊กเส็ง”

เท่าที่สืบทราบจากคนอื่น ๆ ได้ยืนยันว่ามีพวกลาวเข้ามาอยู่กันโดยทั่วไป ส่วนพวกมอญ
นั้นมียู่เพียงกลุ่มเดียวในบริเวณที่ปัจจุบันเรียกว่า “ท่ามอญ”^๕ ส่วนคนจีนเท่าที่ทราบจากการสอบ
ถามทั่วไป เชื่อได้แน่ว่ามีมากอยู่สองแห่ง ในบริเวณท่านาและจ้งราย และส่วนมากคนจีนเหล่านั้น
มักจะทำนาเป็นส่วนมาก ส่วนที่แลกข้าวก็คงมีไม่มากนัก รายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากการทำนา เกี่ยว
กับการทำนานั้น พอสังเกตจากสภาพแวดล้อมในปัจจุบันนี้ ได้ก็คือ ทุ่งนาในปัจจุบันนี้ที่อยู่ในเขตใกล้
ฝั่งแม่น้ำ จะมีคันตาลซึ่งมีอายุไม่น้อยกว่า ๔๐ ปีอยู่เป็นอันมาก ส่วนห่างออกไปคันตาลจะเล็กลงและ
มีอายุน้อยลงไปเรื่อย ๆ จากข้อสังเกตนี้เอง น่าจะยืนยันได้ว่า การทำนาได้ขยายตัวจากบริเวณใกล้
ชายฝั่งแม่น้ำออกไปเรื่อย ๆ ยิ่งบริเวณห่างไกลชายฝั่งแม่น้ำ จะสังเกตอายุของคันตาลเปรียบเทียบกัน
แล้ว น้อยกว่ากันมาก แสดงถึงการขยายเนื้อที่การทำนาออกไปของความเจริญในตำบลประชากรและ

๔. หอมเกร็ด ปัจจุบันเป็นตำบลทางตอนใต้ของแม่น้ำ

๕. ท่ามอญ เป็นหมู่บ้านในตำบลหอมเกร็ด

เศรษฐกิจอีกด้วย การจับเอาต้นตาลมาสังเกต ก็เนื่องจากในสมัยนั้นการทำนามักจะต้องปลูกต้นตาลไว้ที่คันนาด้วยเสมอ เพราะจะได้เพิ่มรายได้ในการทำน้ำตาลไปด้วย และต้นตาลเป็นต้นไม้เนื้อแข็งที่เจริญเติบโตช้ามาก และมีอายุยืนยาว บางต้นที่ปรากฏอยู่พอจะคาดคะเนได้ว่ามีอายุไม่น้อยกว่า ๑๐๐-๑๕๐ ปี และต้นตาลที่อยู่ในทุ่งนาใกล้ชายฝั่งแม่น้ำจะมีอายุมากกว่าต้นที่อยู่ไกลชายฝั่งแม่น้ำเสมอไป แสดงถึงวิวัฒนาการขยายตัวการทำนาออกไปได้อย่างดียิ่ง จากสภาพเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานการขยายตัวการทำนาของประชากรบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรีเช่นนี้ได้ ซึ่งน่าจะเป็นจริงอยู่มากทีเดียว

การขายข้าวให้แก่โรงสีข้าวในสมัยนั้นได้สืบตามจากผู้ที่น่าเชื่อถือได้ว่า เมื่อขายให้แก่โรงสีข้าวแล้ว โรงสีข้าวจะล่องเรือเพื่อไปขายยังเมืองหลวงคือกรุงเทพฯ ซึ่งนับว่าเป็นการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจที่ทำรายได้เข้าไปบริเวณนครชัยศรีได้ทางหนึ่ง ผู้ยืนยันในเรื่องนี้คือนายปลั่ง^{๑๐} ซึ่งกล่าวว่า

“เคยเล่าว่าเจ้าแม่เชียงจางพวกล่องเรือข้าวไปส่งบางกอกครั้งละหลายลำ เคยถามบอกว่ายังเคยคิดเรือข้าวไปเที่ยวด้วยเหมือนกัน”

จากคำพูดนี้ พอสังเกตได้ว่าพวกลาวในสมัยนั้นคงเข้ามาเป็นลูกจ้างเป็นส่วนมาก และการล่องเรือข้าวครั้งละหลายลำ ก็คงแสดงว่าปริมาณข้าวคงจะมีอยู่มากทีเดียว เพราะโรงสีข้าวในเขตนครชัยศรีสมัยนั้นมีถึง ๔ โรง ซึ่งแสดงว่าจำนวนข้าวที่ประชาชนทำได้ จะต้องมีความที่โรงสีข้าวเหล่านั้นจะต้องรับไว้ได้มาก เพื่อจะดำเนินการไปได้ดี เท่าที่สืบทราบต่อมาพวกเจ้าของโรงสีข้าวเหล่านั้น ต่อมาเป็นผู้มีฐานะดีทั้งสิ้น บางคนก็รวยมาก ซึ่งลูกหลานในปัจจุบันนี้ก็เป็นผู้มีฐานะดีในจังหวัดอีกหลายคน จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า การซื้อขายข้าวจะต้องมีกำไรดี ซึ่งปริมาณข้าวจะต้องมีอยู่มากด้วย

คนจีนเริ่มมีอิทธิพลในทางเศรษฐกิจต่อชาวเมืองนครชัยศรีในยุคนี้แล้ว เพราะผู้ที่เป็นผู้ซื้อ-ขายข้าวนี้เป็นคนจีนทั้งสิ้น และนอกจากนั้นคนจีนยังเข้ามาทำนาเองอีกด้วย การขยายตัวของคนจีนจากการสืบทราบมาว่าในยุคนี้คนจีนได้ขยายตัวไปมาก และเริ่มมีจำนวนมากขึ้นทุกที และมีอยู่โดยทั่วไป ซึ่งการกระจายตัวนี้เองทำให้ยุคต่อๆ มาการกลืนหายจากสภาพคนจีนได้มากขึ้น จนคนเหล่านั้นมีลักษณะเป็นคนไทยไปเกือบทั้งสิ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า คนจีนเข้ามาเพื่อเป็นชนวนแห่งการเจริญเติบโตได้ทางหนึ่งเหมือนกัน

๑๐. นายปลั่ง ไร่โกศล ปัจจุบันอายุ ๗๖ ปี เคยมีอาชีพค้าขายที่นครชัยศรี

ลักษณะเศรษฐกิจที่พอเห็นได้จากคำเล่าของนายพุ่มคนหนึ่ง ทำให้มองเห็นสภาพความเป็นอยู่ได้ว่าในยุคคนคนในเขตนี้มีความสุขสมบูรณ์มากทีเดียว ซึ่งนายพุ่มได้เล่าว่า

“ตอนเด็กไปวัดคงคาราม เคียนเป็นวัดกลาง มีคนไปทำบุญกันแน่นศาลา พระสงฆ์ก็มีมาก เพื่อน ๆ เด็กวัดชวนไปกินขนมในวันตรุษ วันสารทกันท้องถิ่น ของกินเหลือเพื่อ วันพระ วันโกน ถ้าหิวขนมผมเคยแอบย่องไปวัดบ่อย ๆ มีไม้ชาติ สมัยหลวงปู่อยู่เขามักให้ชาวบ้านไปดวงหน้าหัววัดบ่อย ๆ พวกเด็กก็ไปอาศัยของกิน เขาเลี้ยงคนดวงหน้ากัน”

จากการสังเกตสภาพตึกอาจจะเห็นได้อย่างหนึ่งว่า เศรษฐกิจของประชากรในเขตนี้มีสภาพเป็นอย่างไร ในบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี มีวัดที่ถือได้ว่าเจริญมากในยุคนี้ตลอดมาจนยุคนี้คือ วัดกลางบางแก้วหรือเดิมเรียกว่าวัดคงคารามนี้ มีความเจริญมาก ด้วยการสังเกตจากสภาพปูชนียสถานซึ่งสืบต่อมาถึงสมัยเช่น โบสถ์ วิหาร และลักษณะของอาณาเขตตลอดจนกุฏิเก่า ๆ ที่ยังหลงเหลืออยู่ แสดงถึงความเจริญ ซึ่งต้องอาศัยจากชาวบ้านทั้งสิ้น ฉะนั้นการที่ชาวบ้านจะทำบุญ หรือ บำรุงศาสนาได้ ก็ต้องอาศัยสิ่งที่เหลือกินเหลือใช้ หรือพอที่จะแบ่งปันมาได้เพื่อทำบุญ นอกจากนั้น คำกล่าวของนายพุ่มนั้น ก็พอช่วยให้มองเห็นได้ว่า สภาพเศรษฐกิจในยุคนี้คงจะดี ไม่น้อยทีเดียว แต่คงเป็นเพียงเฉพาะในกลุ่มหรือเฉพาะหมู่ ๆ เท่านั้น เพราะจากการสำรวจจุดสภาพวัดอื่น ๆ ที่เห็น มีความเจริญอยู่มากก็เพียง ๓-๔ วัดเท่านั้น นอกจากนั้นก็ทราบว่าในสมัยนี้มีพระอยู่วัดละองค์สององค์เท่านั้นเอง โดยเฉพาะวัดทางตอนเหนือของแม่น้ำ จะหาสิ่งก่อสร้างในยุคระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๖๐ ที่ยังหลงเหลืออยู่แทบจะไม่มีเลยทีเดียว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเจริญทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชากรที่เป็นกลุ่ม ๆ หมู่ ๆ เท่านั้น

๓. ระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๘๐

๓.๑ ภูมิประเทศและสภาพทั่วไป

บริเวณเขตตอนเหนือ ซึ่งเคยรกร้างว่างเปล่า เริ่มมีคนเข้ามาอยู่อาศัยบ้างเล็กน้อยและเริ่มมีคนอยู่ตลอดริมฝั่งน้ำนครชัยศรี จนหมดทุกระยะในราวปี พ.ศ. ๒๔๗๒ พื้นที่บริเวณใกล้แม่น้ำเริ่มมีคาบข้าง ซึ่งจากการสอบถามได้ความว่ามีการแลกข้าวกับที่ดินกันบ้างแล้ว สภาพการค้าขายเริ่มมีมากขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ การทำสวนพืชผัก ผลไม้ทั่วจำนวนมากขึ้น เนื่องจากการล่องเรือนำผักผลไม้เข้ามาขายในกรุงเทพฯ แต่สภาพการทำสวนส่วนใหญ่จะทำกันเฉพาะริมชายฝั่งแม่น้ำเป็นส่วนใหญ่ เกี่ยวกับการทำสวน นายหรั่ง^{๑๑} เล่าให้ฟังว่า

๑๑. นายหรั่ง ผลาสง บ้างบ้นอายุ ๘๑ ปี สภาพความจำ ร่างกายดีมาก

“ส่วนที่ขุมมากก็แถบบางขุนแก้ว^{๑๒} มีปลูกผัก ผลไม้ พวกมะม่วง ส้ม อ้อย ผัก ก็มีหอม กระเทียม และผักเล็กๆน้อยๆ หอม กระเทียม ชอบปลูกกันมาก เพราะล่องเรือไปขายกันได้ไกล ทางเหนือแถบวัดละมุดก็มีสวนมากเหมือนกัน ส่วนมากเป็นหอม กระเทียมเท่านั้น”

นายพุ่มไต้เล่าให้ฟังว่า ห่างจากริมแม่น้ำขึ้นไป ซึ่งเคยเป็นป่า เริ่มมีการขายเนื้อที่นาออกไปมาก จนป่าเริ่มหายไปหมด จนราวปี ๒๔๗๖ ป่าแทบจะไม่มีเหลืออยู่แล้ว สำหรับการซื้อขายที่ดิน เริ่มกันในตอนปลายๆ ของยุคนี้ เนื่องจากมีประชากรหนาแน่นขึ้นมาก และเนื้อที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์มาก การทำการเกษตรได้ผลดี สภาพลุ่มคลองต่างๆ มีคนเข้าไปอยู่กันมากขึ้น ซึ่งเดิมบริเวณริมคลองต่างๆ มักไม่ค่อยมีคนอาศัยมากนัก โดยเฉพาะริมคลองบางกระบือ^{๑๓} ปรากฏว่ามีคนเข้าไปอยู่กันมากที่สุดในยุคนี้ ส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่อพยพมาจากตอน นอกจากนั้นคลองเจ็ดชัยบุชา^{๑๔} ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมต่อไปจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน ก็มีคนอยู่หนาแน่นเหมือนกัน นายพุ่มเล่าว่า

“เคยไปไหว้องค์พระ ล่องเรือไปในคลองเจ็ดชัยบุชา มีบ้านลาวและเจ็กอยู่กันเยอะมีพวกไทยอยู่ใกล้ปากคลองแถบเหนืออยู่เหมือนกัน พวกลาวส่วนมากทำนา พวกเจ็กเลี้ยงหมูบ้าง ทำสวนผักก็มี ลึกเข้าไปพวกมอญบ้านหม้อก็มี”

สภาพของประชากรเริ่มมีความหนาแน่นขึ้น ฉะนั้นบริเวณพื้นที่ทั่วไป จึงไม่รกร้างดังเคย การทำนาได้แผ่ขยายออกไปมาก ผลผลิตจากข้าวก็มากขึ้น สภาพของแม่น้ำ นายพุ่มเล่าให้ฟังว่า

“หน้าเดือนสิบสอง น้ำจะท่วมริมฝั่ง จะมีท่วมมากก็ตามที่ลุ่มแถบหอมเกร็ด และใกล้ๆ คู่งน้ำ ที่ทำน่าน้ำจะขึ้นไปถึงตลาด ยิ่งเก็บข้าว พวกซื้อข้าวต้องยกพื้นสูงขึ้น บ้านริมๆ น้ำเขาจะขุดคลองลึกๆ เอาไว้ พอน้ำลงแล้วได้ปลา กุ้ง กันครั้งละหลายๆ เดือนห้า เดือนหก น้ำจะน้อยลงไป แต่ไม่ถึงกับแล้งนัก เหนือคลองบางกระบือ มีคันกั้นน้ำ^{๑๕} อยู่แห่งหนึ่ง ที่คลองเจ็ดชัยบุชาก็มีประตูน้ำ^{๑๖} เหมือนกัน”

๑๒. บางขุนแก้ว ปัจจุบันเป็นตำบล ทางใต้ของแม่น้ำ บริเวณคู่งน้ำ

๑๓. บางกระบือ ปัจจุบันเป็นตำบลที่มีการทำสวนมาก โดยเฉพาะ “ส้ม”

๑๔. คลองเจ็ดชัยบุชา เป็นคลองที่ไ้เดินทางทางน้ำไปองค์พระปฐมเจดีย์

๑๕. คันกั้นน้ำ ปัจจุบันเป็นเขื่อนกั้นน้ำไว้ทำนาในที่ดอน

๑๖. ประตูน้ำ ปัจจุบันเป็นเขื่อนเจ็ดชัยบุชา กั้นน้ำให้นาในที่ดอน

จากการสังเกตแสดงว่าภูมิประเทศสมัยนั้น มีน้ำอุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะในนาที่ดอน ก็มีประตูน้ำกักน้ำเอาไว้ใช้ในฤดูแล้งแล้ว จึงสันนิษฐานได้ว่าคงจะมีการทำนาในบริเวณห่างจากริมแม่น้ำขึ้นไปมาก โดยเฉพาะริมคลอง ซึ่งมีคลองที่สำคัญหลายคลอง เป็นทางส่งน้ำขึ้นไปช่วยการทำนา เช่น คลองมหาสวัสดิ์ที่อยู่เหนือตำบลวังรายขึ้นไป และคลองเจ๊ก ซึ่งมีคนจับปลูผักอยู่ มาก และเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง จากการสอบถามสภาพอดีตจากคนเก่าๆ แถบคลองมหาสวัสดิ์ ได้ความว่า คลองเจ๊กมีคนจับปลูผักมาก ส่วนคลองมหาสวัสดิ์ในสมัยนั้น มีแต่การทำนาของพวกมอญและลาว ซึ่งยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ว่ามีพวกมอญขึ้นอิฐ-หม้อ ยังทำอาชีพนี้อยู่แถบใกล้ๆ คลองมหาสวัสดิ์

สภาพภูมิประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือระยะ พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๙๐ นั้นปรากฏว่าพื้นที่โดยทั่วไปมีประชากรหนาแน่นมากกว่าเดิมถึงเกือบเท่าตัว จากการศึกษาสภาพทั่วไปทราบว่า เป็นพวกอพยพหลบสงครามเข้ามา อาศัยแล้วไม่กลับไป ทราบว่าที่คลองเจ๊กและมหาสวัสดิ์ ตลอดจนบางกระเบา มีพวกเข้ามาอยู่สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ มากที่สุด ฉะนั้นพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว จึงหนาแน่นไปด้วยประชากร และมีการจับจองซื้อที่ดิน ประกอบอาชีพการเกษตรกันมากขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้นพื้นที่ลุ่มมีราคาซื้อ-ขายเฉลี่ยไร่ละถึง ๔,๐๐๐ บาทแล้ว โดยเฉพาะพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำยังมีราคาแพงขึ้นไปอีก เพราะเป็นที่ดินซึ่งสะดวกในการทำ การเกษตร และการคมนาคมในสมัยนั้น พื้นที่ดินส่วนใหญ่ในระหว่างนี้ ได้มีการกว้านซื้อเพื่อเอาไว้ให้คนเช่าทำกันมากขึ้นแล้ว ราชาทิดินเริ่มมีบทบาทขึ้น สมัยนั้นถือว่าที่ดินดีมีค่ามากก็คือ “ไถ่แก่ชม”^{๑๗} หรือชาวบ้านเรียกกันว่า “เจ้าสัวชม” ซึ่งพยายามรวบรวมที่นา-สวนไว้ในครอบครองเป็นจำนวนมาก

ฝั่งแม่น้ำด้านเหนือมีการทำการเกษตรได้ดีกว่าในระยะเดิมนั้นมาก ทั้งนี้เนื่องจากกระแสน้ำได้เปลี่ยนลักษณะไป คือทางใต้เริ่มมีน้ำท่วมมากขึ้น ส่วนทางตอนเหนือน่าจะพอดี และมีความสม่ำเสมอ อีกประการหนึ่งคือในฤดูแล้ง น้ำเค็มจะหนุนขึ้นมาจากมหาชัย จนถึงบริเวณตอนใต้ของนครชัยศรี ทำให้การทำสวนมีอุปสรรคมากขึ้น เกี่ยวกับน้ำเค็มนี้ นายประมาณ^{๑๘} ได้เล่าให้ฟังว่า

๑๗. “ไถ่แก่ชม” “เจ้าสัวชม” มักมีการค้าและโรงสี ตลอดจนที่ดินมากที่สุดในสมัยนั้น และสืบทอดความร่ำรวยมาจนทุกวันนี้เป็นคณตระกูล “จิระพันธ์” (อดีต ส.ส.นครปฐมหลายสมัยเป็นลูกหลาน).

๑๘. “นายประมาณ ทายาทศรี” ปัจจุบันอายุ ๗๒ ปี ทำสวนส้ม เป็นญาติกับผู้เขียน.

“น้ำดื่มเริ่มขึ้นมามากสมัยหลังสงครามแล้ว ขึ้นมาถึงหอมเกร็ด บางบึงโลกแขกแถบสาม
พรานเค็มหมด แต่แถบของเรายังดีที่เค็มไม่จัดนัก เป็นเพียงกร่อยๆ เท่านั้นเอง แต่บางบึง
เค็มหนักเหมือนกัน ตอนเหนือแถบจรัญ ห้วยพลู วัละมุนน้ำเค็มไปไม่ถึง ที่เคยเข้ามา
ลึกที่สุดก็แค่ทำนาเป็นอย่างมาก”

สภาพภูมิประเทศในระยะสมัยนั้นจึงพอจะเห็นได้ว่า การเกษตรกรรมเริ่มเจริญมากขึ้น
พื้นที่ว่างเปล่าที่เคยมีเริ่มหมดสิ้นไป ที่ดินมีราคาสูงขึ้น การสะสมที่ดินก็มีขึ้นแล้ว สภาพของกระแสน้ำ
เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะน้ำเค็มที่ในสมัยก่อนนั้นยังไม่เคยมีขึ้น ลักษณะพื้นที่ดินแปรไป
จากสภาพเดิมมากขึ้นทุกขณะ ประชากรมีการอพยพเข้ามาอยู่มากขึ้น ลักษณะการอยู่เป็นกลุ่มๆ
หมู่ๆ ในสมัยอดีตจึงหมดไปในสมัยนี้ โดยสิ้นเชิง

๓.๒ ลักษณะประชากร การประกอบอาชีพและสภาพเศรษฐกิจ

ประชากร มีความหนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการอพยพกันเข้ามา
อยู่มากขึ้น พวกจีนอยู่กันหนาแน่นด้านตอนเหนือของแม่น้ำ และเข้ามาทำการค้าขายกันอย่างกว้าง
ขวาง ลักษณะของตลาดการค้า เริ่มมีการส่งสินค้าออกไปจากท้องถิ่นมากกว่าเดิม การทำสวนและ
การทำนาเป็นหลักฐานมากขึ้น จากคำเล่าของนายพุ่มเล่าว่า

“โรงซื้อข้าวเดิมนักเชียงกลายเป็นโรงสี ของเจ๊กเส็งก็เป็นโรงสี และมีโรงสีเกิดขึ้นอีกหลาย
โรงทางตอนเหนือๆ ก็มีของเจ๊กเชียงหนึ่งโรง ทางตอนใต้ก็มีของเจ๊กหลี่อีกหนึ่งโรง หอม
เกร็ดมีสองโรง ทำนาก็มีของเจ้าสัวชมเป็นโรงใหญ่ที่สุด เจ้าสัวชมมีนาหลายร้อยไร่ แก้ว
พวงลาวทำ แล้วให้คนเช่าทำก็มาก ตอนหลังมีเป็นพันไร่ เจ้าสัวชมรับซื้อข้าวไม่อัน สิบข้าง
ทำนึ่งบ้างส่งไปกรุงเทพฯ ที่โรงสีแก้มคนเป็นร้อยเห็นจะได้ ใครไม่มีเงินก็ไปกู้ได้ เอานาไป
การันตีเอาไว้ก่อน รู้ว่านักยัดนาได้มาก”

เท่าที่สืบทราบได้ความว่า การค้าขายเจริญรุ่งเรืองขึ้นมามากในยุคนั้น สภาพการเศรษฐกิจ
ของท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ราคาข้าวเริ่มสูงขึ้น เนื่องจากมีโรงสีอยู่ถึง ๗ โรง^{๑๔} จึงมีการแข่งขัน
กันซื้อข้าวมากขึ้น อาชีพการทำนาของประชาชนจึงเป็นหลักฐานยิ่งขึ้นและแผ่ขยายตัวออกไปอย่าง
กว้างขวางและรวดเร็ว นายพุ่มเล่าให้ฟังว่า

๑๔. โรงสีทั้ง ๗ นี้ ปัจจุบันยังอยู่ครบ และเพิ่มอีกเป็น ๒๖ โรง.

“ข้าวพอกเี่ยว นวดเสร็จ ไม่ต้องขึ้นย้ง พวกโรงสีมารับซื้อถึงบ้าน ดวงใส่วีรไปหมด
ราคาก็ดี เพราะเจ็กมันแย่งกันซื้อ ไม่ทันต้องเกี่ยวบางที่มันก็มาตกลงราคากันแล้ว บางบ้าน
อยากได้เงินเร็วก็เอาเงินมาใช้ก่อนเลยก็มี บางคนยังกว่านั้น ยังไม่ทันดำนา ก็เอาเงินมาใช้
แล้ว”

จะเห็นได้ว่า ข้าวเริ่มมีบทบาทต่อชาวนามากขึ้น การซื้อ ขาย และให้สินเชื่อก็เริ่มทำกัน
อย่างกว้างขวาง ทวิวิถีทางการค้าที่แปลกออกไปจากเดิม การแลกข้าวก็ยังมีปรากฏอยู่เหมือนกัน
นายพุ่มผู้ชำนาญการแลกข้าวได้เล่าให้ฟังว่า

“ระยะหลัง ๆ ต้องมีเสื่อผ้า ของใช้ต่าง ๆ น้ำปลา กระป๋ ขนม-ข้าวต้ม ไปแลกข้าวด้วย
ผมลองไปในคลองลึก ๆ เพราะได้ข้าวดีกว่าข้างนอกมาก แดวศิระทอง^{๒๐} แลกข้าวได้มาก
ส่วนมากแลกกับเสื่อผ้า เพราะว่าพวกลาวชอบแต่งตัวสวย ๆ”

นอกจากนั้น การทำสวนก็มากขึ้นบริเวณใกล้ริมแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ โดยเฉพาะสวนผัก
ประเภทหอม กระเทียม ได้ทำกันขึ้นหน้าขึ้นตา ผลไม้ส่วนมากก็เป็นมะม่วงและอ้อย มะพร้าว
และผลไม้อื่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ การค้าขายเริ่มมีขึ้น โดยการเปิดตลาดนัด ทางน้ำที่หน้าวัดกลางบาง
แก้ว^{๒๑} ซึ่งมีเรือจากชาวสวนนำสินค้ามาซื้อ ขายแลกเปลี่ยนกัน นายพุ่มเล่าว่า

“ที่หน้าวัดกลางตอนเช้า ๆ มีเรือพายมาซื้อขายกันมาก นับเป็นร้อยลำทีเดียว ใครมีอะไรใน
สวนก็เอาออกมาขาย ส่วนพวกเจ็กจะตั้งร้านริม ๆ คลอง พวกเรือจะขึ้นมาซื้อ เสื่อผ้า
ขาม จาน และพวกของชำต่าง ๆ”

สภาพของตลาด ได้เริ่มมีขึ้นในลักษณะของตลาดน้ำเป็นครั้งแรก โดยการซื้อ ขาย แลก
เปลี่ยนสินค้าค้ากันการเกษตร การสะสมรายได้ของประชาชนส่วนมากจะเป็นการซื้อทองเก็บเอาไว้
ซึ่งนายพุ่มเล่าว่า

“สมัยนั้น เวลาไปทำบุญชอบบอกกันว่าใครจะใส่ทองเส้นใหญ่กว่ากัน พวกขายข้าวขาย
ของมีเงินเป็นต้องซื้อทองมาใส่กันทีเดียว ร้านขายทองมีเพียงร้านเดียว คือของเจ็กเฮง
ขายดีมาก จนร่ำรวย ตอนหลังถูกปล้น สมัยสงครามได้ข่าวว่าถึงกับหมดตัว”

๒๐. ศิระทอง ปัจจุบันเป็นตำบล มีพวกลาวอยู่มาก อยู่ทิศคลองเจ็กียบุรา ตอนกลาง

๒๑. วัดกลางบางแก้ว ปัจจุบันเป็นวัดประจำอำเภออยู่ทิศแม่ น้ำและคลองบางกระบือ ตลาดน้ำยังคงมีอยู่จน
ทุกวันนี้

สภาพเศรษฐกิจสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ แม้พวกชาวนาขายข้าวได้ราคาขึ้นก็ตาม แต่การปล้นสดมภ์มาก ทำให้การไปมาค้าขายลดน้อยลง การทำนาไม่ค่อยได้ผลดีนัก เพราะคนทำงานที่ถูกเกณฑ์ทหารก็ไปรบบ้าง ที่อยู่ก็ไม่ค่อยกล้าออกนอกบ้าน เพราะมีโจรปล้นกันทั้งกลางวันกลางคืน โดยเฉพาะร้านค้าถูกปล้นกันบ่อยที่สุด สภาพการทำมาหากินจึงไม่ดีขึ้น

“สมัยสงคราม พวกปล้นมีปล้นกันทุกวัน วัว ควาย ปล้นกันไปกลางวันแสบ ๆ พวกเจ๊กถึงกับต้องชุดหลุมฝังทอง ฝังเงินกันไว้ พวกแปลกหน้าก็เข้ามามาก บางคนก็ดี บางคนก็ร้าย เป็นพวกอพยพหลบสงครามเป็นส่วนมาก”

ในระยะ พ.ศ. ๒๔๘๕ สภาพเศรษฐกิจของนครชัยศรีทรุดหนักที่สุด เนื่องจากเกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ ทุ่งนาและสวน ถูกน้ำท่วมจนหมดสิ้น อาหารการกินเป็นไปอย่างแร้นแค้น โดยเฉพาะนครชัยศรีพื้นที่ต่ำเป็นส่วนใหญ่นี้ จึงไม่มีส่วนใดที่ไม่ถูกน้ำท่วมเลย ระยะนั้นนายพุ่มเล่าว่า

“ต้องลอยเรืออยู่กัน ผักหญ้า ต้องกินหมด ข้าวไม่มีกิน ต้องกินเผือก กินมันกันไปตามเรื่องวัวควายตายมีใช้น้อย ทรุดหนักกันทุกบ้าน บางบ้านต้องเอาควายไว้หลังคา”

อิทธิพลของภาวะน้ำท่วมและสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้สภาพของนครชัยศรีทรุดโทรมลงไปมาก ภาวะการขาดแคลนอาหารและความเป็นอยู่ได้ทำให้เศรษฐกิจของนครชัยศรีหยุดชะงักไป หลังจากน้ำท่วมใหญ่และสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้วคือในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เศรษฐกิจเริ่มดีขึ้นบ้าง แต่ก็ประสบกับปัญหาการระบาดของโรค พวกไข้และอหิวาต์อีกครั้ง ประชากรล้มตายเป็นจำนวนมาก เนื่องจากขาดการรักษาโรค เศรษฐกิจที่ทำมาจะดีขึ้น ก็กลับทรุดลงไปอีกครั้ง นายพุ่มเล่าว่า

“คนตายกันมาก เมื่อโรคระบาดปี ๒๔๘๘ ยาไม่มีจะกิน ที่มีก็กินพวกรากไม้ ยาต้มตามวัดกันไปพอประทัง ๆ เท่านั้นเอง นา ไร่ รกร้างว่างเปล่า มีแต่หญ้าขึ้น ข้าวปลาอาหารแพงอดอยาก”

เศรษฐกิจของนครชัยศรี เริ่มฟื้นตัวขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ เริ่มดีขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากราคาข้าวสูงขึ้น และการทำนาได้ผลมากกว่าก่อน ๆ แต่ก็ต้องชดเชยการสูญเสียในยุคก่อนเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังได้อาศัยการอพยพเข้ามาอยู่ของคนต่างถิ่น ซึ่งมากขึ้นในปี ๒๔๘๙-๒๔๙๐ ทำให้มีการค้าขายอาหารประเภทผลิตภัณฑ์เกษตรได้มาก การซื้อขายที่ดินมีราคาสูงขึ้น เศรษฐกิจจึงกลับดีขึ้นอย่างรวดเร็ว

จากการสังเกตและสอบถามสภาพบ้านเมืองในระยะนั้นหลายคนยืนยันว่า ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๐ การเงินดีกันแทบทุกบ้าน ข้าวขายได้ถึงละถึง ๕๐ บาท ซึ่งดีกว่าทุกปีที่ผ่านมา

บางบ้านที่มีพื้นที่มากก็ขายกันไปบ้าง ทำให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากความต้องการที่ดินของ
พวกเข้ามายู่ใหม่เพิ่มขึ้นนั่นเอง ฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบสภาพเศรษฐกิจในยุคนั้นกับยุคก่อนจึงแตกต่างกันมาก

๕. ระยะเวลา พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๑๐

๕.๑ ภูมิประเทศและสภาพทั่วไป

มีความเจริญแผ่ขยายออกไปทุกหนทุกแห่ง เส้นทางคมนาคมทั้งทางรถยนต์รถไฟ และทางเรือเป็นไปอย่างรวดเร็ว ท้องที่ที่ทำสวนเริ่มขยายตัวกว้างมากขึ้น บริเวณพื้นที่ติดกับถนนและลำแม่น้ำ กลายเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนอย่างหนาแน่นมากขึ้น การเจริญเติบโตของจำนวนประชากรเป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง คนต่างถิ่นเข้ามายู่มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม การทำการเกษตรมีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น จึงเกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการทำการเกษตร เครื่องยนต์ เครื่องทุ่นแรงได้เข้ามาช่วย วิทยาการแผนใหม่ การใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชได้เข้ามาช่วยเพิ่มผลผลิตมากขึ้น และรวดเร็ว ลักษณะการทำสวนได้แผ่ขยายเกือบทุกตำบลและทุกหนทุกแห่ง พื้นที่นาเริ่มหายไปจากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ จนหมดสิ้น กลายเป็นสวนที่ปลูกผลไม้หลัก

สภาพกระแสน้ำเค็มได้หายไปประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ฉะนั้นการทำสวนจึงมีผลดีขึ้นทางใต้ ที่ดินราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ราคาที่สูงสุดไร่ละ ๒๐,๐๐๐ บาท นอกจากนั้นราคาข้าวก็สูงขึ้นไปด้วย สภาพของน้ำไม่มีการท่วมอีกเลยในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นต้นมา จะมีน้ำอยู่อย่างปกติและสมบูรณ์ตลอดทั้งปี

พื้นที่ทำสวน ส่วนใหญ่เป็นสวนส้ม องุ่น และมะม่วง (เขียวเสวย) กล้วยหอม โดยเฉพาะด้านคลองบางกระบือ และคลองเจ๊ก สภาพพื้นที่มีการทำสวนอย่างมากที่สุด นอกจากนั้นก็เป็นบริเวณลำแม่น้ำโดยทั่วไป ส่วนสวนผักมีมากแถบคลองมหาสวัสดิ์ การส่งเสริมอาชีพทำสวนของเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอได้เป็นไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการทำสวนส้มซึ่งมีมากในเนื้อที่รวมแล้วประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ นอกจากนั้นก็มีเนื้อที่สวนประเภทต่าง ๆ รวมแล้ว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ประมาณ ๒๖,๐๐๐ ไร่ สภาพเนื้อที่การทำนาจึงลดน้อยลงไป

ประชากรหนาแน่นขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมได้แผ่ขยายเข้ามาในเขตอำเภอนครชัยศรีมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้มีโรงงานทอผ้าไทยไทเรเทคไธล์ มีผลผลิตมากขึ้น ทำให้มีคนต่างถิ่นเข้ามาทำงานถึงประมาณ ๑,๐๐๐ คน ความหนาแน่นในบริเวณ

ตลาดและย่านใกล้เคียงจึงมากขึ้น ที่ดินในแหล่งเจริญใกล้ถนนราคาจึงขึ้นไปในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ถึง ไร่ละ ๑๑๐,๐๐๐ บาท

การขาดแคลนแรงงานในการทำการเกษตรได้เริ่มขึ้น เนื่องจากการศึกษาของคนรุ่นใหม่ ได้หันหลังให้แก่อาชีพของบรรพบุรุษ และจากการเกิดโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น จึงละทิ้งการเกษตรไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้น ปริมาณแรงงานจากทุ่งนาและสวนจึงหายไป

สรุปแล้วในยุคหนึ่งที่ดินโดยทั่วไปเจริญมากยิ่งขึ้น และมีค่าสูงขึ้น ประชากรหนาแน่นมากขึ้น การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมได้แผ่ขยายเข้ามา ทำให้ประชากรหันหลังให้แก่การเกษตร ฉะนั้น เนื้อที่การทำนาและสวนจึงเริ่มว่างเปล่าลงอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากว่างเปล่ามาแล้วในสมัย พ.ศ. ๒๔๓๘ คือเมื่อ ๔๐ ปีที่แล้วมา

๔.๒ ลักษณะประชากร การประกอบอาชีพและสภาพเศรษฐกิจ

ประชากรหนาแน่นมากขึ้น เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมได้แผ่ขยายเข้ามามีผลต่อการประกอบอาชีพของประชากรจึงละทิ้งไร่นา ซึ่งเคยทำมานานเพื่อเข้ารับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้น อาชีพการเกษตรถึงแม้ว่าจะคงอยู่มากก็ตาม แต่ผลิตผลซึ่งดีที่สุดในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้ลดน้อยลงไปเรื่อยๆ ถึงแม้ราคาข้าวที่สูงที่สุดในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ จะเป็นราคาเกวียนละ ๑,๔๘๐^{๒๒} บาทก็ตามก็มีใช้เป็นแรงจูงใจให้คนหันไปทำนากันมากขึ้นแต่อย่างไร

อาชีพการทำสวนส้มได้เข้ามามีอิทธิพลในปี พ.ศ. ๒๕๐๑^{๒๓} โดยการนำพันธุ์ส้มเขียวหวานเข้ามาปลูกเป็นครั้งแรก โดยทำเป็นการจริงจัง ได้เห็นเขาวนาให้หันมาทำสวนส้มกันมากขึ้น เพราะรายได้เฉลี่ยต่อไร่มีราคาสูงถึง ๑๕,๐๐๐^{๒๔} บาทต่อปี จึงทำให้เศรษฐกิจของชาวสวนส้มมีมากขึ้น เนื่องจากการปลูกส้มที่นครชัยศรีได้ผลดีเป็นพิเศษ เพราะเหมาะสมกับสภาพพื้นดิน จากการสอบถามนายเกษม ทยาพัชร^{๒๕} ได้ชี้แจงว่า สภาพดินและน้ำตลอดจนอากาศเหมาะสมกับการปลูกส้มมากที่สุด จึงทำให้ผลผลิตมีคุณภาพสูงราคาดีและปริมาณผลผลิตต่อไร่สูงเป็นพิเศษ เมื่อเทียบกับสวนส้มที่มีชื่อคือที่บางมดแล้ว ที่นครชัยศรีเหนือกว่าประมาณ ๒๐% ฉะนั้น ชาวบ้านจึงพยายามปรับพื้นที่นาบริเวณนั้นเป็นสวนส้มกันมาก

๒๒. สถิติของอำเภอแผนกเกษตรกรรม อำเภอนครชัยศรี

๒๓. จากกรมบันทึกของเกษตรอำเภอ

๒๔. สถิติของเกษตรกรรมจังหวัดปี พ.ศ. ๒๕๑๐

๒๕. นายเกษม ทยาพัชร กำหนดตำบลบางกระเบา เจ้าของสวนส้มที่มีมากที่สุดในเขตอำเภอนครชัยศรี

นอกจากนั้น การทำสวนองุ่นก็เริ่มมีบทบาทเข้ามามากเหมือนกัน ทั้งนี้เนื่องจากราคาผลผลิตประเภทนี้สูงและมีผลผลิตที่ค่อนข้างดี นอกจากนั้นยังมีแหล่งรับซื้อองุ่นอย่างไม่อั้นด้วยคือทนายศรี มีโรงเหล้าองุ่น^{๒๖} ที่ทำการหมักทำเหล้าองุ่นเกิดขึ้น จึงทำให้รายได้ของชาวสวนองุ่นดีขึ้น สภาพฐานะของชาวสวนจึงดีขึ้นด้วย

โรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานทอผ้าไทยโพรและโรงงานกลั่นน้ำมันรำได้ทำให้ฐานะของคนในพันทนมีรายได้สูงขึ้น สภาพตลาดการค้าก็ดีขึ้น ผลผลิตอาหารการเกษตรจึงดีขึ้นด้วย ในระยะปี ๒๕๐๔-๒๕๑๐ การเงินหมุนเวียนในท้องถิ่นสูงมาก ฐานะความเป็นอยู่ของคนทั่วไปเป็นไปอย่างมีความสุขสมบูรณ์ ความมั่งคั่งของพ่อค้ามีอยู่โดยทั่วไป ลักษณะการผันแปรทางเศรษฐกิจดีขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนาบริเวณใกล้ตลาดและย่านเจริญได้กลายเป็นที่ดินจัดสรร และเป็นที่อยู่อาศัยของคนทำงานในโรงงาน ชาวนาเจ้าของที่ดินบางคนมีฐานะร่ำรวยขึ้น เนื่องจากการขายที่ดินให้แก่เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม แต่อย่างไรก็ตามสภาพของเศรษฐกิจในบริเวณตอนเหนือของแม่น้ำโขงไปก็ยังไม่สู้ดีนัก หากจะเปรียบเทียบกับตอนใต้แล้ว จะมีความแตกต่างกันอยู่พอสมควร

ในช่วงปี ๒๕๑๐ การขยายตัวของประชากรได้เพิ่มขยายมากที่สุด ทางใต้ของกลุ่มแม่น้ำในเขตติดต่อกับอำเภอสามพราน เนื่องจากมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นหลายโรง เศรษฐกิจในย่านทางใต้จึงดีขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื้อนาหลายร้อยไร่กลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรมเศรษฐกิจที่คึกคักปรากฏขึ้นทางใต้ของกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ชาวนาเริ่มหันความสนใจไปในการรอคอยราคาที่ดินมากกว่ารอคอยราคาข้าว ในระยะปี ๒๕๑๐ นี้ ปริมาณการผลิตข้าวต่ำกว่าทุกปีในระยะ พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นต้นมา

๕. วิเคราะห์-ความคิดเห็น

การเกิดความผันแปรของเศรษฐกิจกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีนั้น มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ค่อนข้างเสมอ นอกจากในบางครั้งที่ปัญหาบางประการตามที่กล่าวมาในระยะต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งจะเห็นว่า การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจนั้นจะเริ่มขึ้นจากบริเวณใกล้แม่น้ำเป็นจุดสำคัญและค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งผิดกับในยุคปัจจุบันที่ความเจริญได้เริ่มต้นจากจุดที่อยู่ใกล้กับถนนรถยนต์ แต่ไม่ว่าจะเป็นลักษณะใดก็ตาม ก็อาจจะกล่าวได้ว่าความเจริญทางเศรษฐกิจนั้นต้องยึดเอาเส้นทางคมนาคมเป็นจุดของการแผ่ขยายได้ประการหนึ่ง

นอกจากนั้นลักษณะในทางการเมืองและการปกครองก็มีอิทธิพลต่อความเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจด้วยเหมือนกัน จากการสังเกตความผันแปรของเศรษฐกิจกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีแล้ว จะเห็น

๒๖. โรงเหล้าองุ่น นวนามทอง ผลิตเหล้าองุ่นขาว-แดง มีคุณภาพดีน่าพอใจและได้รับความนิยมแพร่หลายมาก

ได้ว่าในบางครั้งมีความเจริญขึ้น และการขงักงานนั้นก็เนื่องมาจากการเมืองและการปกครองเกี่ยวของ
เข้ามาเป็นปัจจัยของความจำเริญทางเศรษฐกิจอีกทางหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทของการเมือง
และการปกครองนั่นเอง

ถึงแม้ความสนใจของประชากรต่อระบบการเมืองและการปกครองจะมีไม่มากนักก็ตาม แต่
การเข้ามาในแนวโน้มในทางอ้อมของอิทธิพลดังกล่าวก็จะแผ่เข้ามาในจุดต่าง ๆ อยู่เสมอโดยไม่รู้ตัว
อำนาจในทางปกครองและการส่งเสริมรายได้แก่ประชากรได้เข้ามามีอิทธิพลต่อประชากรในลุ่มน้ำ
นครชัยศรี ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ อย่างเห็นได้ชัด การส่งเสริมเกษตรอย่างขนานใหญ่ได้ช่วยกระตุ้น
ให้เกษตรกรหันเหการหารายได้จากแนวทางเก่า ๆ ผันแปรออกไปมากขึ้น

การศึกษาความเจริญเติบโตสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม นับว่าเป็นแนวทางของความคิดได้อย่างมาก
โดยเฉพาะความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ เสมือนเป็นการชี้ให้เห็นบางสิ่งบางอย่าง ตลอดจนแนว
ความคิดที่ไม่เคยมีมาให้กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้นได้อย่างมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นประโยชน์ในการ
วางแนวทางการ ประกอบอาชีพและสังเกตความผันแปรทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันได้อย่างที่เชื่อมโยง
และการศึกษาสภาพเศรษฐกิจในยุคอดีตของลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีนี้ก็นับว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้
ข้าพเจ้าเกิดแนวความคิดที่ค้น

ความจำเริญทางเศรษฐกิจของลุ่มน้ำนครชัยศรี เมื่อ ๔๐ ปีที่ผ่านมา จากการสังเกต
อย่างรอบคอบแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความจำเริญที่เน้นไปทางการเกษตรในยุคต้น ๆ และความผันแปร
เปลี่ยนสภาพของสังคมได้เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่มากขึ้น ตลอดจนการศึกษาและ
วิทยาการยุคใหม่ที่เกิดขึ้นก็มีอิทธิพลต่อการทำมาหากินของประชากรอยู่ด้วยเหมือนกัน การศึกษา
ค้นคว้า โดยการศึกษาสอบถามความเป็นมาอันเป็นส่วนหนึ่งที่ทราบรายละเอียดของประวัติความ
เป็นมาได้ แต่การค้นคว้าและศึกษาจะมีได้ดียิ่งขึ้น หากจะทำการค้นคว้าศึกษาอีกต่อไปเพื่อความ
กว้างขวางและละเอียดถูกต้องและเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาและการ
หาข้อมูลที่ถูกต้องแน่นอน และกว้างขวางเท่านั้นจึงจะเป็นข้อมูลที่สมบูรณ์ได้

การค้นคว้าที่ได้ปรากฏมาแล้วนั้นเป็นการค้นคว้า ซึ่งประกอบข้อสันนิษฐาน และวิเคราะห์
ตลอดจนแสดงความคิดเห็นไว้ในทุกบททุกตอนแล้ว จึงเห็นว่าจะไม่น่ามากล่าวในส่วนนี้อีกครั้ง

สุธน ศรีหิรัญ

นักศึกษาแผนกสื่อสารมวลชนศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์